Barns och ungas erfarenheter av växelvis boende – en studie om barns och ungas egna uppfattningar om att växa upp i två hem

INTRODUKTION

Under senare år har ”varannan vecka” blivit ett sätt att leva för allt fler svenska barn. ”Varannan vecka”, eller växelvis boende som är den formella benämningen, innebär att barnen delar sin tid mellan föräldrarna efter deras separation. De allra flesta bor just varannan vecka hos mamma och varannan vecka hos pappa, även om det finns många andra sätt att dela upp tiden. Idag bor omkring en tredjedel av alla barn med skilda föräldrar omväxlande hos sina båda föräldrar. Det motsvarar ungefär sju procent av alla svenska barn (SCB 2014). Det stora antalet barn som bor omväxlande i två hem är kanske en av de största förändringarna som skett i svenska barns vardagsliv under senare år.

PROJEKTETS SYFTE

Projektet syftar till att belysa barns och ungas egna uppfattningar om hur det är att växa upp med ett växel-boende och dela sin tid mellan två hem. Studien utforskar hur boendet anordnas och hur det uppfattas i förhållande till barnens vänskapsrelationer, fritidsaktiviteter och familjerelationer. Ett vidare syfte är att sprida kunskapen vidare till föräldrar, samt professionella som möter dessa barn i sitt arbete.

TEORETISK ANSATS

Ambitionen med den här studien har varit att den skall återspegla barns perspektiv och reflektioner kring att bo halva tiden hos varje förälder efter deras separation. Hur barn betraktas får konsekvenser både för hur forskningsfrågan formuleras och för hur det empiriska materialet tolkas. Därför är det viktigt att betona att studien tar sin teoretiska utgångspunkt i barndomssociologin som betraktar barn och barndom som sociala aktörer och medskapare av sin vardag och sina sociala relationer. Till skillnad från tidiga studier om barn inom olika discipliner fokuseras barn och barndom i sin egen rätt, det vill säga barn ses inte enbart som blivande vuxna eller som föräldrars barn, utan i det sammanhang de befinner sig här och nu (Qvortrup et al. 2009; James & Prout 1997). I linje med barndomssociologins syn på barn som aktörer är den här studien intresserad

av barnens *delaktighet* i att utforma det växelvisa boendet, både huruvida de deltar i beslutet om att fortsätta bo hos båda föräldrar efter deras separation och hur de sedan är med och utformar boende-/familjeformen. Jag syftar exempelvis på hur det växelvisa boendets vardagspraktiker förhandlas, såsom bytesdagar, var högtider, födelsedagar och lov ska firas, och flexibiliteten i boendet.

Ett annat perspektiv som är tätt förbundet med vardagslivet är Morgans (1999; 2011) *familjepraktiker*. Det handlar om vardagspraktiker som på olika sätt är kopplade till familjen och familjetillhörigheten (eller familjetillhörigheter*na*, som för barnen i den här studien). Stor del av barnens vardag utspelas just i familjens rum, i synnerhet för de yngre barnen. När familjens form förändras genom föräldrarnas skilsmässa måste de hitta nya sätt att förhålla sig och att forma sina relationer och sitt vardagsliv. Morgans familjepraktiker kan hjälpa oss att förstå hur vardagen och familjelivet organiseras. Via vardagliga handlingar formar barnen och de vuxna i familjen sina identiteter som barn och föräldrar, bonusföräldrar och bonussyskon och så vidare. Begreppet *doing family* kan ytterligare kasta ljus över hur familj *görs*, det vill säga hur familjelivet aktivt utformas, förhandlas och omformas i interaktion. Detta aktörsperspektiv stämmer väl överens med barndomssociologins intresse för aktivitet. Liksom familj *görs* kan man också tala om hur barndom *görs* på olika arenor, exempelvis i interaktion med kompisarna, i skolan eller närområdet. Tidigare forskning visar att barnens fritid och vänskapsrelationer är mycket betydelsefulla särskilt under en tid som i övrigt präglas av förändringar och förflyttningar (Skjørten et al. 2007).

METOD

Deltagare, rekrytering och tillvägagångssätt

Studien har en kvalitativ ansats vilket gör det möjligt att inhämta fördjupade kunskaper direkt från de berörda barnen. Intervjuerna, som var öppna till sin karaktär, avsåg att fördjupa kunskapen om barnens förståelse av sin vardag och sina livsvillkor, sin fritid och sina vänskapsrelationer. Urvalet till intervjustudien har utgått från barn och ungdomar i åldern 9 till 18 år som bor växelvis eller har gjort det tills nyligen. Fem pojkar och fjorton flickor har intervjuats, relativt jämnt fördelade över olika åldrar. Samtliga deltagare bor i Göteborg och dess kranskommuner, i såväl innerstad, förort som mindre samhällen och landsbygd. Några av dem bor i olika typer av områden med

respektive förälder, medan andra har föräldrar som bor i samma område eller samhälle. Deltagarna rekryterades framför allt via skolor med hjälp av lärare, kuratorer, skolsköterskor och rektorer. Men även andra sätt att hitta deltagare har använts, exempelvis har information satts upp på bibliotek och fritidsgårdar. Familjerätten har informerat om studien i samband med samarbetssamtal och snöbollsmetoden har använts i några fall.

Utifrån varje deltagares önskemål ägde intervjun rum i hemmet, i skolan eller på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet. I regel valde de yngre deltagarna att göra intervjun hemma, medan de äldre föredrog Institutionen för socialt arbete. I några fall genomfördes intervjuerna på barnens skola. Respondenterna fick själva välja om de ville intervjuas enskilt eller tillsammans med exempelvis ett syskon. Ett syskonpar valde att intervjuas tillsammans och två deltagare hade med sig sin kompis, medan övriga var individuella intervjuer. Ytterligare ett syskonpar deltog i studien, men de valde att intervjuas var och en för sig. Intervjuerna varade vanligtvis ungefär en timme och tjugo minuter, men längden skilde sig bland annat beroende på respondentens frispråkighet. Den kortaste intervjun pågick ca 60 minuter och den längsta ca 130 minuter.

Intervjuerna spelades in, och har därefter transkriberats ordagrant. Vid analysen har innehållet tematiserats och analyserats i förhållande till det teoretiska ramverket. Eftersom området är outforskat har fokus varit både att beskriva hur det växelvisa boendet utformas i praktiken och hur det upplevs av barnen, samt att utforska teman som delaktighet och familjeskapande mera djupgående.

Etiska överväganden

Jag utgår från att barn är både kompetenta och nödvändiga som respondenter när man undersöker barns liv och villkor. Inte desto mindre ifrågasätts barns medverkan i forskning ibland eftersom de samtidigt är en grupp som betraktas som känslig och i behov av beskydd (se Sallnäs et al. 2010). I studier med barn som respondenter väcks således särskilda etiska frågor.

Det här forskningsprojektet kan dessutom betraktas som etiskt känsligt i andra avseenden. Forskningsområdet berör en privat sfär -familjelivet och personliga relationer- och är därtill nära förknippat med frågor som tangerar föräldrarnas

separation. Av den anledningen är det särskilt viktigt att intervjuerna genomförs på ett ansvarsfullt sätt och att forskaren under intervjuerna är uppmärksam på deltagarna. Detta har funnits i åtanke under hela projekttiden. I övrigt har projektet har prövats och godkänts av den regionala Etikprövningsnämnden i Göteborg (Dnr 511-11) och följer de forskningsetiska riktlinjerna för humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet 2014).

PROJEKTETS GENOMFÖRANDE

Forskningsprojektet beviljades anslag från Allmänna Barnhuset 2012 samt fortsättningsanslag 2013.

Då projektet beviljades anslag 2012 hade redan planeringen av projektet samt sökandet efter informanter påbörjats, men det sistnämnda visade sig vara en både tidskrävande och mödosam process. Svårigheter att hitta intervjupersoner till studier som handlar om familjelivet känns igen från tidigare familje- och barndomsforskning (se Fernqvist 2013; Wissö 2012; Ahlberg 2008). Att berätta om sitt familjeliv och sina nära relationer är privat och det förefaller vara ett känsligt område att dela med sig av i en intervju. När respondenterna är under femton år omfattas de dessutom av samtyckeskravet, som innebär att vårdnadshavaren måste godkänna att barnen talar om familjens privatliv i en forskningsintervju.

Rekryteringsfasen pågick under 2012-2013, och parallellt genomfördes kvalitativa öppna intervjuer med barn och ungdomar som har bott växelvis under minst ett år. Datainsamlingen avslutades 2014, då sammanlagt 19 barn hade intervjuats.

Medlen från Allmänna Barnhuset har alltså använts för att finansiera projektets personalkostnader under delar av planeringsfasen, rekrytering och genomförande av intervjuer samt delar av analysarbetet. Det har även finansierat resekostnader i samband med intervjuer samt vissa litteraturinköp.

Projektet pågår fortsättningsvis inom ramen för ett avhandlingsprojekt vid Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet. I dagsläget pågår resterande analyser av det empiriska materialet samt författande av vetenskapliga artiklar.

Hittills har information om den pågående studien samt delar av empiriska resultat spridits vid flera internationella konferenser. Projektansvarig har också deltagit i

nationella konferenser samt sammankomster för intressegrupper (såsom Familjerätten, BRIS etc.) för att sprida och diskutera studien och dess resultat.

RESULTAT

Resultaten visar på en stor variation i hur vardagslivet utformas bland barnen som bor halva tiden hos sin mamma och halva tiden hos sin pappa, även om många gemensamma mönster och erfarenheter kan urskiljas.

Barnen har olika lång erfarenhet av att bo växelvis: medan en av de äldsta deltagarna har bott växelvis i tolv år har någon annan bott varannan vecka hos sina föräldrar sedan drygt ett år tillbaka. Det innebär att några av deltagarna har bott växelvis större delen av sitt liv och inte kommer ihåg så mycket från tiden före deras föräldrar separerade, medan andra fortfarande uppfattar det som relativt nytt. Bland dem som har längre tids erfarenhet av att bo växelvis är det också relativt många som har en eller två bonusföräldrar. Några har levt med sina bonusföräldrar länge, medan andra har ”fått” dem ganska nyligen. Flera av barnen har dessutom bonussyskon och/eller nya småsyskon, ibland på båda föräldrarnas sidor. Några har föräldrar som bor i samma område, medan andra bor varannan vecka i olika samhällen. En betydelsefull skillnad i barnens erfarenheter gäller huruvida föräldrarna kommer överens och kan samarbeta eller inte.

Positiva och negativa sidor med växelboendet

Alla barn uppfattar både positiva och negativa sidor med att växla mellan två hem, men det skiljer sig sinsemellan vilka sidor som urskiljs som mest avgörande. En genomgående uppfattning är att relationen till föräldrarna är mycket betydelsefull och man betonar betydelsen av att ha en nära kontakt med *båda* sina föräldrar. Trots att många barn upplever större eller mindre svårigheter med att växla mellan två hem, så kompenseras detta för de allra flesta deltagarna av möjligheten att behålla den regelbundna vardagskontakten med båda sina föräldrar, vilken väger väldigt tungt. För några få är dock växelboendet så påfrestande att barnen önskar att bo på något annat sätt. Det kan bero på att man inte kommer överens med sin bonusförälder eller sina bonussyskon, eller på att man inte har en lika nära relation till en av föräldrarna.

Föräldrars konflikter

Den största svårigheten upplevs dock av de barn vars föräldrar inte kommer överens med varandra. För barn till föräldrar som har stora konflikter och svårt att samarbeta är livet stundtals mycket komplicerat och det är en tung börda för barn att vara budbärare mellan föräldrar som inte klarar av att kommunicera med varandra. Föräldrars relation och samarbete har avgörande betydelse för barnens välmående. Det gäller inte specifikt barn som har ett växelvis boende utan alla barn till separerade föräldrar vars föräldrar tvistar eller inte klarar av att samarbeta. Barn som bor halva tiden eller som på annat sätt har regelbundet umgänge med båda föräldrarna är dock extra utsatta eftersom konflikten ständigt aktualiseras i och med att barnen regelbundet växlar hem. Detta är ett mycket viktigt och angeläget område för fortsatt utveckling av arbetsmetoder.

Barns delaktighet i att utforma boendet

De deltagande barnen är överens om att det är viktigt att ha inflytande över sin vardag och därmed sitt växelvisa boende. När man bor varannan vecka, eller delar tiden på andra sätt mellan två hem, krävs många beslut och mycket planering kring vardagens organisering för att livet i de två hemmen ska fogas samman. Allt ifrån det första beslutet om boendeformen i sig till beslut kring hur långa perioder som är lagom att bo hos varje förälder, bytesdagar och var högtider ska firas. Bland barnen i den här studien ser deltagandet olika ut. Många barn har inflytande över sitt boende på olika sätt. De flesta av deltagarna i den här studien deltar i förhandlingar kring hur boendet ska utformas och känner att de har inflytande över sin vardag. Det är ovanligt att ha blivit tillfrågad om boendeformen i sig i samband med föräldrarnas separation, men däremot har flera av deltagarna senare haft en dialog med sina föräldrar om huruvida de vill bo halva tiden hos varje förälder. Det finns dock en grupp barn som inte har något inflytande över sitt vardagsliv och besluten som rör det växelvisa boendet: barnen vars föräldrar har stora konflikter är låsta till föräldrarnas, ofta rigida, överenskommelser. Om föräldrarna inte kan kommunicera finns sällan utrymme för barnens delaktighet eller flexibla lösningar som anpassas efter barnens önskningar och behov. Dessa behov ändras med tiden och är olika för olika barn. Om beslutet om boende fattats i en domstol följer föräldrarna ofta strikta avtal om umgänge, något som i sig strider mot behovet att anpassa boendet och göra tillfälliga förändringar när det krävs.

Förändrade föräldra-barn relationer?

När föräldraseparationer behandlas i forskning lyfts i regel frågor kring de negativa effekter de för med sig för barnen på kort och på lång sikt. Man tittar emellertid mycket sällan på eventuella positiva aspekter som föräldrars skilsmässa kan föra med sig. Under studiens genomförande framkom i många barns berättelser hur relationen mellan barnen och deras föräldrar hade förändrats efter föräldrarnas separation. I och med att kärnfamiljen delades upp i två familjeenheter, en med vardera föräldern, så gavs utrymme att umgås mera på egen hand med bara den ena föräldern, något som upplevdes fördjupa relationen. Flera barn berättade om en ökad närhet med en eller båda föräldrarna, i synnerhet om föräldrarna inte hade någon ny partner. Nya familjepositioner kan leda till nytt förhandlingsutrymme, och därmed till ökat inflytande i familjen. Familjens omstrukturering tycks även leda till en ökad reflexivitet kring familj. I och med skilsmässan ställs barn ansikte mot ansikte med erfarenheter som tvingar dem att reflektera kring familjer på ett för många nytt sätt: familjers instabilitet blir en oundviklig erfarenhet. Men den här erfarenheten kan också föra med sig ett nytt förhållningssätt gentemot familjemedlemmarna, till exempel en annan uppskattning eller ett ifrågasättande av föräldrarna.

Stor variation

Studiens resultat slår fast att det finns en oerhörd variation bland barn som bor växelvis i Sverige, både vad gäller hur boendet utformas, hur barnens och familjernas vardag ser ut samt hur barn upplever det att växla mellan två hem. Resultaten visar med tydlighet att olika saker är betydelsefulla för olika barn.

Barnens upplevelser är bland annat kopplade till hur föräldrarnas samarbete fungerar, hur långt avstånd de har mellan sina hem, hur flexibla föräldrarna är i förhållande till förändringar av olika slag och hur delaktiga barnen är i olika beslut som rör familjelivet. Dessa fynd styrks av tidigare forskning på området (Heide Ottosen 2011; Skjørten et al. 2007; Smart et al. 2001).

PLANERADE PUBLIKATIONER

Projektet kommer att ingå i en sammanläggningsavhandling i socialt arbete vid Göteborgs universitet, och kommer därmed även att rapporteras i form av vetenskapliga artiklar i svenska samt internationella tidskrifter.

REFERENSER:

Ahlberg, Jenny (2008). *Efter kärnfamiljen: familjepraktiker efter skilsmässa*. Örebro: Örebro universitet.

Fernqvist, Stina (2013). *En erfarenhet rikare? En kvalitativ studie av barns strategier och barnfattigdomens villkor i välfärdsstaten.* Uppsala: Uppsala universitet.

Heide Ottosen, Mai/Stage Hansen, Sofie Mathilde/Søndergaard Jensen, Hanne (2011): *Børn i deleordninger. En kvalitativ undersøgelse*. Köpenhamn: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

James, Allison/Prout, Alan (Eds.) (1997): *Constructing and Reconstructing Childhood* (2nd ed). London: Falmer Press.

Morgan, David H. J. (1996): *Family Connections*. Cambridge: Polity.

Morgan, David H. J. (2011): Rethinking Family Practices. London: Palgrave Macmillan.

Qvortrup, Jens/Corsaro, William A./Honig, Michael-Sebastian. (Red.) (2009). *The Palgrave Handbook of Childhood Studies.* Hampshire: Palgrave Macmillan.

Sallnäs, Marie/Wiklund, Stefan/Lagerlöf, Hélène (2010). Samhällsvårdade barn, gate-keeping och forskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*.

Statistiska centralbyrån (SCB) (2014). Olika familjer lever på olika sätt – om barns boende och försörjning efter en separation. Örebro: SCB-tryck.

Skjørten, Kristin/Barlindhaug , Rolf/Lidén, Hilde (2007): *Delt bosted*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Smart, Carol/Neale, Bren/Wade, Amanda (2001): *The changing experience of Childhood: Families and Divorce*. Cambridge: Polity Press.

Vetenskapsrådet (2014): *CODEX Rules & guidelines for research.* URL: http://www.codex.vr.se/en/forskninghumsam.shtml, [Retrieved: 2014-04-24].

Wissö, Therese (2012). Småbarnsföräldrars vardagsliv. Omsorg, moral och socialt kapital. Göteborg: Göteborgs universitet.